

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

**Циклова комісія соціально-гуманітарних, філологічних дисциплін
та фізичної підготовки**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Політологія»
вибіркових компонент

освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
272 Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів

за темою 3 - Політична ідеологія

Вінниця 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від _30.08.2023 №_7_

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного
університету внутрішніх справ
Протокол від _28.08.2023 №__1_

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від _30.08.2023 №_7__

Розглянуто на засіданні циклової комісії соціально-гуманітарних,
філологічних дисциплін та фізичної підготовки, протокол від 28.08.2023
№_1_

Розробник: викладач циклової комісії соціально-гуманітарних, філологічних
дисциплін та фізичної підготовки, спеціаліст вищої категорії Хомяк О.В.

Рецензенти:

1. Викладач Кременчуцького національного університету
ім.М.Остроградського, к.пед.наук, доц., доцент кафедри психології,
педагогіки та філософії Сошенко С.М.
2. Викладач циклової комісії соціально-гуманітарних, філологічних
дисциплін та фізичної підготовки Кременчуцького льотного коледжу
ХНУВС, доктор філософії, викладач вищої категорії Кірюхіна М.В.

План лекції

1. Політична культура, політична свідомість і політична ідеологія.
2. Лібералізм і консерватизм як політико-ідеологічні доктрини.
3. Соціалізм, комунізм, і соціал-демократія.
4. Фашизм, нацизм, релігійний фанатизм.

Рекомендована література:

Основна

1. Конституція України. - К. 2011.
2. Погорілий Д.Є. Політологія: кредитно-модульний курс. Навчальний посібник. - К.: Центр учбової літератури. Фірма «Інкос». 2008. - 432 с.
3. Політична система сучасної України. Особливості становлення, тенденції розвитку. - К.,-1998.
4. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко. – 2-е вид. – К.: Генеза, 2004. -736 с.
5. Політологія (за ред. Н.И. Сазонова).-Х., 2001.
6. Політологія /За ред. А.Колодій.- К., 2003.
7. Політологія /За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. -К., 2001.
8. Рудич Ф.М.Політологія. Підручник. - Київ.,-2005.
9. Себайн Д., Торсон Т. Історія політичної думки.-К., 1997.
10. Урін О.В. Політологія. Конспекти курсу лекцій з таблицями та схемами (шосте видання). - Кременчук.- 2010, - 323 с.
11. Шляхтун П. П. Політологія - К., 2007.

Додаткова

1. Головатий М. Проблеми і біль становлення української еліти //Нова політика, 1999.- №2.- С.45-50.
2. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і політичне лідерство.-К.,1997.
3. Куць О. Етнополітичні аспекти розбудови української держави.-Х.,1999.
4. Мала енциклопедія етнодержавознавства.-К.,1996.
5. Нагорна Л.П. Політична культура українського народу. Історична ретроспектива і сучасні реалії. К.,- 1998.
6. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. В 2-х т. – К. 1994.
7. Приходько С.М. Політичні аспекти теорії еліти в українській сучасно-політичній думці ХХ ст. – К., 1999.
8. Гончарова О. С., Матета О. А. Політична еліта України: лекційний курс і практикум: Навчальний посібник. – Харків: Антиква, 2018. – 227 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <http://http://pidruchniki.ws/politologiya/>
2. <http://www.info-library.com.ua/>

Текст лекції

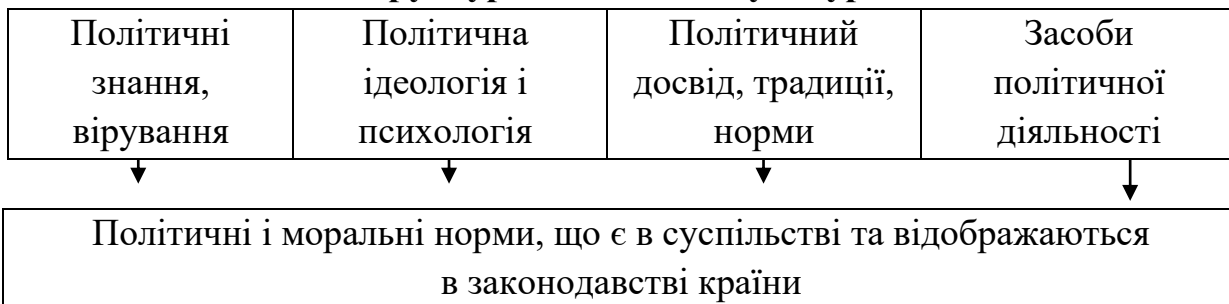
1. Політична культура, політична свідомість і політична ідеологія.

Політична культура – частина загальної культури, поняття, яке походить від **політики** (мистецтво управління), **культури** (фундаментальні цінності, створені цивілізацією) та є **продуктом** історичного досвіду суспільства, **індикатором** його цивілізованості, **інструментом** узгодження інтересів його і влади.

Політична культура, певною мірою, – це і ставлення людей до політики владних структур:

в широкому розумінні політична культура – це базисні знання про суспільство, які визначають ціннісні орієнтації, політичну поведінку суспільства, груп, особи.	у вузькому розумінні політична культура – це культура політичного мислення і політичного спілкування, культура поведінки населення і політиків.
---	--

Структура політичної культури:

Д. Істон: “Політична культура – сукупність лише тих вірувань, які явно визначають політику (але не в сфері безпосередньої дії, як в самій політиці).	Д. Белл: “Політична культура – це ідеї, припущення, цінності, переконання, які зумовлюють політичну дію (фільтр, лінза, через яку політики бачать світ)
Політична культура – поняття, яке виражає рівень політичної компетенції людини, групи, суспільства, готовність діяти відповідно до	

цінностей, принципів, норм цього суспільства.

Основні функції політичної культури:

Пізнавально-практична: володіння, застосування політичних знань.	Нормативно-регулююча: наявність політичних ідеалів, традицій, норм.	Виховна: формування особистості, на основі моралі.	Політична соціалізація включення людей в політичне життя
---	---	---	---

Політична культура – показник ступеня розвитку політичного життя, фактор формування масової політичної свідомості.

Типи політичних культур та їх риси (Г. Алмонд)

Англо-американська	Континентально-європейська	Доіндустріальна	Тоталітарна
Світська, прагматична, консенсусна, толерантна, законослухняна, (для переможців і переможених на виборах), центристська за симпатіями.	Зберігається плюралізм, поряд із світськістю, розуміння політики як боротьби ідеалів Добра і Зла. Поляризація на правих і лівих, центризм є, але слабше.	Авторитарна, патріархальна, головна цінність – сім'я на чолі з батьком. Ідеал – “цар- батюшка”, який тільки й може захистити своїх підданих, які прагнуть свободи.	Руйнація традицій, цінностей, ідеологізація суспільних відносин, одна пануюча партія, нетерпимість до іншого, наси́льство.

Типи політичних культур (Є. Вятр)

Традиційна (рабовласницька, феодальна)	Буржуазно- демократична (капіталістична)	Соціал-демократична (соціалістичне суспільство)
--	--	---

Політична культура в сучасній Україні (Г. Алмонд, С. Верба)

↓	↓	↓
Патріархальна: у більшості відсутні знання про державу, вони – аполітичні, індиферентні (байдужі).	Підданська: державу сприймається як джерело норм, які треба безумовно виконувати.	Активістська: Усвідомлення можливості активної ролі в політиці, впливу на владу, її формування.

Сполучення “чистих типів” дає кілька змішаних типів політичної культури, що реально функціонують в житті. Найвищий із них – громадянська культура, в якій домінує “активістська” з поєднанням елементів двох інших. На жаль, в Україні – навпаки, що пояснюється масовим розчаруванням людей у спроможності влади реально покращити їх життя, бути справжнім гарантом їх громадянських прав. Навіть політична еліта не часто показує зразки високої культури. Політична культура адекватна докорінним змінам в політичному, соціально-економічному житті. За цих умов першорядне значення набуває рівень політичної свідомості громадян, їх об’єднань, суспільства в цілому.

Політична свідомість – це опосередковане відображення політичного життя суспільства, сукупність поглядів, оцінок, установок, які відображають політико-владні відносини, набувають відносної самостійності.

Суспільна свідомість – це колективний розум народу, його духовний стан і цінність, цілісність духовного життя, що визначається суспільним буттям. За функціональною класифікацією виділяють такі

Політична свідомість складається в процесі пізнання кожної форми політико-владних відносин; сукупності політичних інтересів, здійсненні функцій народовладдя, управління, політичного виховання.

Різновиди політичної свідомості:

За суб’єктом:	За ставленням до влади:
----------------------	--------------------------------

суспільна, масова, класова, групова національна, особиста, громадська думка	автократична та демократична політична свідомість
--	--

Структура політичної свідомості

За глибиною відображення дійсності: буденна і теоретична	за способом відображення: суспільна психологія та ідеологія	за предметом відображення: специфічні форми суспільної свідомості
--	--	--

Усі ці складові суспільної свідомості взаємозв'язані та взаємозумовлені. І якщо одна з них абсолютизується, розглядається у відриві від іншої, то на практиці це перетворюється на догматизм, антиісторизм суб'єкта соціального мислення, а головне – внаслідок цього суспільна свідомість як цілісність духовного буття відображає систему реальних суспільних відносин неадекватно, суб'єктивно, однобічно.

Поняття політичної ідеології.

Термін “ідеологія” (гр. *учення про поняття, ідеї*) вперше ввів француз Дестюд Детрасі в XVIII–XIXст. В науці по-різному визначають поняття “політична ідеологія”.

Марксистський підхід: ідеологічні доктрини залежать від матеріальних умов життя тому є теоретичним уявленням колективних інтересів, тобто класів. **Неоанархісти** стверджують, що ідеологія походить від масової свідомості.

Більшість сучасних політологів вважають, що ідеологія є формою політичної свідомості:

<u>В широкому значенні:</u> синтезована сукупність поглядів, які відображають та захищають інтереси тієї чи іншої соціальної групи, цілі та завдання під час завоювання й утримання влади.	<u>У вузькому значенні:</u> політична ідеологія – це доктрина, яка обґрунтовує прагнення відповідної групи до влади і тому передбачає стратегію політичних дій.
--	---

Таким чином, **політична ідеологія – це система концептуально оформлених уявлень, ідей, поглядів на політичне життя, яка відбиває інтереси, умонастрої людей, класів, нації, суспільства, партій,**

громадянських рухів. Політична ідеологія може розглядатись як форма суспільної свідомості й як явище культури (яке створюється діяльністю ідеологів, політиків).

Ідеологія — це вчення про ідеї, системне вираження ідей, що відображають суспільне життя, інтереси різних соціальних спільнот. Словники, як правило, тлумачать ідеологію як систему поглядів на природу, суспільство, особу, цінності, цілі та способи досягнення їх, зумовлених насамперед виробничими відносинами суспільства. **Ідеологія і наука, насамперед, суспільна, ототожнювалися в теорії, а на практиці широко використовувався термін "наукова ідеологія", під якою розумілася комуністична ідеологія у її "єдино вірному", монопольному існуванні й прояві.** Однак наука в своїй основі має різні методи пізнання дійсності, за допомогою яких вона здатна перевіряти свої результати. Ідеологія не має таких методів, тому її носії часто оперують ритуально-догматичними духовними стереотипами, перевірка яких на "істинність" у кращому разі здійснюється здоровим глуздом, корпоративними інтересами суб'єктів. Цей зручний для людини спосіб існування позбавляє її відповідальності за будь-які дії через посилення на ідеологічні постулати. **На відміну від науки, політична ідеологія – це не лише знання політичного життя, а й оцінка політичних процесів, позицій, інтересів соціальних груп, партій – носіїв цієї ідеології.**

Структура політичної ідеології:

Політичні теорії	Суспільно-політичні ідеали, цінності	Концепції політичного розвитку, програми
-------------------------	---	---

В демократичному суспільстві політична ідеологія відіграє роль у залученні громадян до політичного життя в умовах плюралізму ідей, які не загрожують національній безпеці, не провокують міжетнічну ворожнечу, війну. **В тоталітарному суспільстві** панує одна ідеологія, всі інші – поза законом.

Деідеологізація свідомості не є відмовою від ідеологій, це відмова від ідеологічних стереотипів свідомості, надання ідеологіям цивілізованого змісту, що відображає реальності демократичних політичних відносин. Відмова від конкретних дискредитованих ідеологій не є деідеологізацією взагалі. Суспільство, соціальні групи, політичні організації завжди потребуватимуть системи теоретично оформлених поглядів, цінностей.

Йдеться не про деідеологізацію, а про створення ідеологій, які відповідають інтересам суб'єктів, що ними усвідомлені й сприйняті. У цьому разі ідеології стають засобом згуртування соціальних груп і прошарків населення.

Основні функції політичної ідеології:

Теоретико- концептуальна (формулювання основних положень)	Програмно-політична (гасла, вимоги політичної еліти)	Оволодіння масовою свідомістю (пропаганда, агітація)
--	---	---

Зв'язок політики з ідеологією простежується з переходом від феодалізму до капіталізму; він проявляється в діяльності політичних партій, які за своєю природою є не тільки носіями влади, а й ідеологічними спільнотами. Ідеї і погляди різних політичних сил стають ідейно-політичними доктринами (від лат. Doctrina – “учення”), в яких відображаються розуміння політичної системи, шляхів її розвитку, засобів і методів вирішення політичних проблем і реалізуються в державній політиці, визначаючи той чи інший її тип. **Відмінності між різними типами ідеологічного обґрунтування політики стосуються:**

- організації економічної та інших сфер суспільного життя,
- місця і ролі держави в суспільстві,
- взаємодії особи, суспільства й держави,
- шляхів та засобів суспільних перетворень
- досягнення політичних цілей

Можна виокремити такі **основні ідейно-політичні доктрини**: лібералізм і консерватизм; соціалізм, соціал-демократизм і комунізм; фашизм, нацизм, релігійний фундаменталізм.

2. Лібералізм і консерватизм як політико-ідеологічні доктрини.

Порівняльний аналіз політичних течій

Лібералізм (лат. Liberalis – “вільний”)	Консерватизм (лат. Conservare – зберігати, охороняти)
---	--

<p>Виникнення в епоху буржуазних революцій XVII-XVIII ст.</p> <p>Лібералізм – політична концепція, яка проголошує, що вільна, тобто неконтрольована діяльність осіб, головним чином економічна й політична, є справжнім джерелом поступу в суспільному житті:</p> <p>Ідеологи лібералізму: Дж. Локк, Г. Гегель, Ш. Л. Монтеск'є, І. Кант, Т. Джефферсон, Т. Пейн, М. Сперанський, М. Драгоманов</p> <ul style="list-style-type: none"> - За обмеження повноважень монарха парламентом, скасування привілеїв дворянства, духовенства, доступ до влади третього стану (купців, підприємців), щоб забезпечити політичні права громадян на приватну власність, - Метою лібералізму є максимальне послаблення ("пом'якшення") різних форм державного і суспільного примусу щодо особи (контролю особи тощо), відстоює шлях мирного, реформаторського здійснення соціальних перетворень. - За парламентаризм, вільне підприємництво, демократичні свободи, обстоює абсолютну цінність людської особистості ("особа важливіша за державу") та рівність всіх людей щодо прав особистості. - Лібералізм – не ідеологічна 	<p>Виникнення консерватизму як течії пов'язане з Великою французькою революцією XVIII ст.</p> <p>Консерватизм став реакцією феодално-аристократичних кіл на загрозу традиційним цінностям, звичному способу життя, яка йшла від революції. Першим використав термін консерватизм</p> <p>Ф. Шатобріан. Ідеологи консерватизму: Едмунд. Берк, А. Гамільтон, Дж. Адамс, Ф. фон Хайек В'ячеслав Липинський</p> <p>Консерватизм виявляється в двох формах: апологія традиційних порядків і ностальгія за втраченим соціальним статусом.</p> <p>Визнання недосконалості людської природи й обмежених можливостей людського розуму; орієнтація на загальний морально-релігійний порядок, природна нерівність людей, панування закону, законослухняність, індивідуалізм.</p> <p>За пріоритет наступності перед новачками, непорушність природного порядку, моральних принципів, що лежать в основі сім'ї, релігії, власності.</p> <p>Наповнення консерватизму буржуазним змістом розпочалось після революцій 1848-1849 рр. Отто фон Бісмарк соціальну базу консервативної політики вбачав передусім у соціальних верствах з сильними пережитками станових уявлень – селянах, ремісниках,</p>
--	---

догма, а “проект суспільства”, який може бути пристосований до місцевих, історичних, національних і культурних умов. Відносини між людиною і державою – на договірних засадах, до того ж в економічне життя держава не втручається: **«держава – нічний сторож».**

- Світ існує за об’єктивними законами, тому у людей має бути **виваженість дій та здоровий глузд, людина – перш за все!**

Неолібералізм XX ст.: державне регулювання економіки, його мета - **“держава добробуту”** для сприятливих умов конкуренції, контролю за соціальними витратами. Практичне втілення в **“Новому курсі” Президента США Ф. Рузвельта.**

-Серед теоретиків неолібералізму **Джеймс Гелбрейт - автор теорії конвергенції**, згідно з якою інтернаціоналізація (чи висловлюючись сучасним терміном - глобалізація) призводить до політичного, соціального і культурного зближення різних культур і народів, а відтак розв'язує левову частку суспільних проблем. Тобто, **нема сьогодні в світі ні капіталізму, ні соціалізму** (від першого слід взяти ринкові засади економіки, а від другого – соціальний захист)
- **Деніел Белл**, сформулював

торговцях. Він намагався довести, що великі землевласники є природними союзниками цих верств у їхній боротьбі з великою буржуазією.

Дізраелі висунув ідею "однієї нації", яка об'єднує представників усіх суспільних класів і соціальних верств і має стати основою консервативної партії.

Отто фон Бісмарк і Б. Дізраелі визнавали необхідність соціальних реформ. Відстоюючи зміцнення економічного й політичного панування буржуазії, консерватори розходилися щодо шляхів і засобів її досягнення.

Прибічники реформістського напрямку визнавали необхідність співпраці з лібералами та поширення впливу на робітничий клас.

За всіх відмінностей аксіомою є визнання природної та соціальної нерівності людей. Для **консерваторів держава – це поліцейський, який твердо стоїть на сторожі інтересів капіталу.**

Неоконсерватизм XX ст. близький до соціального лібералізму, у якого він сприйняв ідеї суспільного розвитку, історичної, соціальної і політичної активності людини, демократизації політики й соціальних відносин. Прихильники неоконсерватизму **Р. Рейган, М. Тетчер** визнають необхідність державного втручання в економіку однак вимагають обмеження такого

<p>основні засади концепції постіндустріального суспільства (Постіндустріальне суспільство — стадія суспільного розвитку, яка передбачає посилення фактора знань, <u>інформації</u>, використання відновлюваних видів енергії, захист довкілля).</p>	<p>втручання й підвищення ролі ринкових механізмів в економіці — звільнення приватного капіталу від надмірного державного втручання, а в соціальній — скорочення соціальних витрат з держбюджету; у політичній — зміцнення законності.</p>
---	---

В сучасних умовах більше схожого, ніж відмінного у неоконсерватизму та неолібералізму, хоча певні особливості в цінностях, методах досягнення мети, безумовно, залишились.

3. Соціалізм, комунізм і соціал-демократія.

Порівняльний аналіз політичних течій

Соціалізм, марксизм, комунізм.	Соціал-демократія (реформізм)
<p>- Спираючись на вчення соціалістів-утопістів, К. Маркс і Ф. Енгельс, поставили за мету з'ясувати умови і вказати шляхи звільнення трудящих від будь-яких форм експлуатації та соціального гноблення.</p> <p>Виник марксизм у 40-х роках XIX ст. Політику, право, державу марксизм вважає вторинними явищами суспільного життя, похідними від його економічного базису. Суперечність між продуктивними силами і виробничими відносинами є головним рушієм суспільного розвитку, причиною соціальних революцій і переходу від однієї суспільно-економічної формації до іншої.</p> <p>Головна ідея марксизму – ідея всесвітньо-історичної ролі робітничого класу (пролетаріату) як могильника капіталізму і творця соціалістичного суспільства Вчення про державу диктатури пролетаріату посідає центральне місце в марксизмі.</p> <p>З подоланням класових відмінностей, зникненням класів у майбутньому комуністичному суспільстві поступово відіме й держава, поступившись місцем громадському самоврядуванню.</p>	<p>- З кінця XIX ст. (Е. Бернштейн) соціалізм розглядається не як реальний суспільний лад, а морально-політичний ідеал “кінцева мета ніщо, рух – усе” (на відміну від марксистського макіавеллізму: ”мета виправдовує засоби” та ленінізму: “морально все, що йде на користь революції”). Ідеал суспільного устрою на засадах суспільної власності на засоби виробництва, відсутності експлуатації людини людиною, справедливого розподілу матеріальних благ і духовних цінностей залежно від якості праці.</p> <p>- перехід до соціалізму НЕ через революцію, а соціалізацію капіталу (поліпшення матеріальних умов громадян, підвищення заробітної плати скороченням робочого часу);</p> <p>- приватна власність зберігається, держава забезпечує рівність форм власності та соціальну орієнтацію економіки, захист соціально незабезпечених верств населення.</p> <p>В XX ст. соціал-демократія робить ставку на з'єднання “індивідуальної творчості та “колективної солідарності”.</p> <p>У 1951 р. на конгресі у Франкфурті-на-Майні був відновлений Соціалістичний Інтернаціонал,</p>

<p>Впливовим марксистом у Росії наприкінці XIX - у першій чверті XX ст. був В.І. Ленін, який сформулював закон нерівномірності економічного і політичного розвитку імперіалізму, на основі якого він зробив висновок про можливість перемоги революції спочатку в одній, окремо взятій, країні. Він створив учення про так звану партію нового типу як передовий загін робітничого класу, вища форма його класової організації. Свою діяльність вона спрямовує на підготовку революції, завоювання політичної влади...в результаті перемоги в соціалістичній революції, ламає стару буржуазну державну машину і встановлює свою диктатуру. Диктатура пролетаріату є владою, яка спирається безпосередньо на насильство і не пов'язана ніякими законами, але вона набагато демократичніша, ніж демократизм буржуазної держави, бо насильство здійснює не меншість над більшістю (буржуазія над трудящими), а значна більшість – робітники і найбідніші селяни (союз робітничого класу з селянством. Державною формою диктатури пролетаріату в Росії має бути Республіка Рад. У Радах поєднуються законодавча й виконавча функції державної влади</p>	<p>який прийняв декларацію "Цілі й завдання демократичного соціалізму" - програмний документ соціал-демократичного руху. Це означало відмову від розуміння соціалізму як ладу, заснованого на суспільній власності на засоби виробництва, офіційний розрив з марксизмом як теоретичною основою соціал-демократичного руху проголошувала демократію найвищою цінністю, метою й засобом її досягнення. Найважливішими цінностями проголошувались політична, економічна, соціальна й міжнародна демократія. ...проте більшість соціал-демократичних партій перейшла на позиції антикомунізму. Ідейним обґрунтуванням цього переходу стала концепція "третього шляху" ("ні капіталізм, ні комунізм"), розвинена згодом у концепцію демократичного соціалізму. Практичне втілення ці ідеї знайшли у розвинутих демократичних країнах Заходу: Швеції (робітники - співвласники підприємств); Франції (діють органи економічного самоврядування); ФРН (соціальне партнерство) тощо. Проте, в усіх цих країнах достатньо високий рівень економіки, тобто є що "ділити", чим допомагати</p>
--	---

Керівною політичною силою в Радах, має бути комуністична партія на чолі з Центральним Комітетом. На практиці це означало підміну диктатури, диктатурою партії, її керівництва. (цим скористався І. Сталін в 30-поч.50-х роках ХХ ст.) Після II світової війни радянська модель соціалізму проголошувалась універсальною, а будь-які відхилення від неї вправо чи вліво, як це сталося в Югославії, Чехо-Словаччині чи Китаї, різко засуджувались.

Ідейна криза комунізму зумовила його політичну кризу. На початку 80-х років комуністичні партії діяли в 97 країнах світу, в 15 з них вони були правлячими. На початку 90-х років комуністичні партії перестали бути правлячими в 10 колишніх соціалістичних країнах, а деякі з них, наприклад КНР (більш як 18 млн членів), взагалі припинили своє існування. Сьогодні жодна з комуністичних партій світу не висуває ідей комуністичного будівництва, більшість із них переходить на соціал-демократичні позиції

Переродження соціалістичної ідеї в комуністичну в ХХ ст. завершилось крахом СРСР, тоталітарних режимів Східної Європи, глибокої кризи на Кубі, Північної Кореї.

малозабезпеченим верствам населення. Але лише в Швеції, Фінляндії, позиції с/д. дозволяють триматись при владі, перемагати опозицію, а у Франції, Австрії соціал-демократія свої позиції втратила.

І все ж таки, соціал-демократія була й залишається однією з найвпливовіших ідейно-політичних течій. **Втілюючи в життя програму демократичного соціалізму, соціал-демократичні партії домоглися значних успіхів в економічному та особливо соціальному розвитку своїх країн.**

Багатовимірність сучасної соціал-демократії – це різновид соціальної теорії, сукупність соціальних цінностей – свободи, справедливості, солідарності, рівності, що утверджують буття людини як найвищої цінності.

Наприкінці 90-х років ХХ ст. у світі існувало понад 80 соціал-демократичних партій, з яких більш як 30 партій були правлячими або входили до урядових коаліцій. Понад 70 соціал-демократичних партій, у яких налічується близько 17 млн чоловік, об'єднані в Соціалістичний Інтернаціонал.

Таким чином, неокомунізм сьогодні в чистому вигляді існує лише в радикально-революційних, іноді екстремістських формах.

4. Фашизм, нацизм, релігійний фанатизм.

Ці політичні течії ХХ ст. мають загальні риси: революційний радикалізм, насилля, терор, нетерпимість до інакомислення, популізм, демагогія, антигуманізм, цинізм – все це проявляється в різних формах, змінюється в історичних умовах, але залишаються небезпечними для людства.

Відомий французький вчений, політолог, філософ **Ален Безансон** в книзі **«Лихо століття. Про комунізм, нацизм, унікальність голокосту»**, презентація якої (в перекладі на українську мову) відбулась в Києві в червні 2008 року, писав: **«комунізм і нацизм – як два «однойцеві близнюки»**. Обидва режими вважали, що вони віддають себе героїчним справам, у той час вбивали в таких масштабах, які до цього часу були невідомі людству. Я хочу назвати ті **руйнуючі речі, які нацизм і комунізм зробили**, передусім це – **фізична руйнація. Інтелектуальне руйнування** – наступний аспект, ...базується на тому, що людина під впливом обох систем підпорядковується простій схемі й тому довго не залишається розумною. Останнє, ...це – **політичне руйнування**. ...Нацисти хотіли створити уявну ієрархію, а комуністи прагнули підштовхнути суспільство, щоб воно стало новими кадрами спільноти. У кінцевому результаті обидва режими прийшли б до повного знищення людства... Хоча **історичні причини виникнення комунізму та нацизму є різні, а їхні ідеології ворожа одна одній, їх можна порівнювати як два прояви одного жанру**. Обидві ідеології вдаються до **фальсифікації добра**. Для нацизму добро — це потреба відновлення «природного порядку», зіпсованого, на думку нацистських ідеологів, історією (християнством, демократією, більшовизмом і євреями). Якщо нацисти ненавиділи Бога Авраама (Старий Завіт), то комуністична доктрина зненавиділа всіх богів, особливо ж Бога християн. Однак, не відмовилася від елементів релігії (справедливість, рівність, свобода) й використала їх для «нової релігії». Потрібно було за допомогою підступної брехні й комуністичної педагогіки усунути з практичного життя й зі свідомості людей почуття, що Десять божих заповідей регулюють міжлюдські стосунки й переконати їх, що «стара» мораль заважає подоланню несправедливості, побудови «нового порядку» між людьми. **Найголовнішою спільною рисою комунізму і нацизму є те, що вони наділили себе правом, навіть обов'язком, убивати й чинили ті**

вбивства досить схожими методами, в масштабі, ще не знаному в історії».

В той же час, фашизм і нацизм мають свої особливості:

Порівняльна таблиця „Фашизм та нацизм”

Фашизм (лат. <i>fascio</i> – пучок, об’єднання)	Нацизм (німецький фашизм НСДАП)
<p><u>Ідейно-політична течія</u> сформувалась в 1919 синтез концепції Нації як вищої реальності та догматизованого принципу соціальної справедливості (Дж. Джентіче); з початку 20 рр.- в Італії (дуче – Б. Муссоліні) – головне ідейне гасло: корпоративна єдність нації, що ґрунтується на спільності крові, раси, гарантом якої виступає держава;</p> <p>Проти індивідуалізму і лібералізму, демократичних цінностей, тощо. Від націоналізму, расизму, шовінізму відрізняється спробами поєднання національної величі з тогочасною соціальною проблематикою, апологетикою виключної ролі держави стосовно національної та соціальної спільноти.</p> <p>Основою фашистських режимів становили ідеологізовані максимально партійні організації з жорсткою напіввійськовою структурою на чолі з вождями, дуче.</p> <p>Після захоплення влади – агресія в зовнішній політиці, терор проти всіх незгодних з політикою режиму, тотальний державний контроль над всім, усунення демократичних</p>	<p><u>Ідеологія НСДАП з 1919р.</u>;</p> <p>антисемітизм, расизм, шовінізм, антидемократизм, елітаризм, марення світовим пануванням вищої арійської раси, “надлюдина” – фюрер нації (А. Гітлер “<i>Main Kampf</i>”) Решта людей (не німці) – “недолюдки”, тварини, яких можна знищувати. Культ сили, боротьба “за розширення життєвого простору, тотальний терор щодо політичних противників, нетерпимість до інакомислення, антилюдяність, “Мета виправдовує будь-які засоби”, “Голокост”– знищення євреїв, циган, А. Гітлер: “ на світове панування претендують дві нації: німці та євреї. Все інше – обман зору”. Геноцид проти євреїв, слов’ян-рабів та інших “неарійських народів”.</p> <p>- “Неофашизм (неонацизм) – політична течія виникла в 60-х рр. ХХ ст. На другий план відсунута гітлерівська расистська теза про перевагу німців над сусідніми європейськими народами. (Біла людина протиставляється “кольоровим” народам, або росіяни слов’яни – кавказцям, азіатам (російські скінхеди-бритоголові)).</p> <p>Ідеологи неофашизму частково</p>

свобод та інституцій, мілітаризація усіх галузей суспільного життя, залякування населення.	відмежовуються від злочинів Гітлера, але залишають гасла «чистого фашизму» – нацизму.
--	--

Аби вижити як ідеологія – зберігши свій ідеологічний стержень – фашизм був змушений спробувати пристосуватися до деяких реалій повоєнної політичної культури. Для того, щоб вийти поза межі субкультури затятих шанувальників Гітлера та інших реліктів довоєнних фашистських рухів, неонацизм мусив знайти нові способи подачі своїх ідей. Злочини, вчинені нацистами та їхніми фашистськими союзниками під час війни, ставляться під сумнів або применшуються за допомогою ретельно дібраних прикладів з історії Америки, Європи та Росії

В 1980-х роках почався помітний розвиток неофашизму. Почалося зростання расового насилля. Навіть Британія була заражена цим вірусом, хоча увага світової громадкості була прикута до Німеччини, де використання бомб та інші атаки привертали увагу. Було також помічено зростання в політичній пропаганді, сюди ж належать матеріали про відкидання Голокосту.

Те, що фашизм, фундаментальний ісламізм і необільшовизм не мають добрих перспектив як глобальні ідеології, не означає, що вони не будуть розвиватися у своїх власних регіонах. Там вони завдадуть значної шкоди рівню життя місцевого населення і загальмують, а в деяких випадках зроблять неможливим зміцнення дієздатної демократичної політичної системи. Але навряд чи вони здобудуть достатню привабливість чи силу, щоб досягти чогось більшого.

У радикального комунізму-більшовизму і релігійного фанатизму більше спільного, ніж відмінного. Це і претензії на світове ідеологічно-політичне панування, терор, насильство, нетерпимість, фанатизм, знецінення людського життя, особистості, цинізм, претензії на абсолютну істину, використання вбивць-камікадзе, організація бандитських формувань, вибухів жилих будинків, літаків, загибель мирного населення, взяття заручників тощо. Це і “червоні бригади”, і “марксистсько-ленінські - сталінські-маоїстські групи революціонерів-радикалів, з одного боку, “Алькаїда”, сектанти “Аунсенрікьо” та інші – з іншого. Пропагуючи мету панісламізму, Усама бен Ладен (“Алькаїда”), зумів поєднати релігійну віру з фундаменталістськими установками, яка трансформувалася в релігійний фанатизм. Він став поводитим новим ісламського типу, вождем не через

традиції, а внаслідок особистих якостей, створивши духовну, самофінансовану, самоозброєну, самоорганізовану громаду, побудувавши новий тип бойової, релігійної організації, яка заснована на емоційних зв'язках та відносинах, які властиві традиційному ісламському суспільству. Релігійне підґрунтя ісламського тероризму виявляється в індивідуальній мотивації, крайньому фанатизмі членів різних угруповань. Визначаються акції спрямовані на самознищення, а загибель під час джихаду інтерпретується як пряма дорога в рай. **Ісламському екстремізму властива нетолерантність, неприйняття інших думок, позицій та уподобань, релігійна нетерпимість до норм, принципів та цінностей неісламського суспільства.** Ісламські екстремісти наголошують на необхідності негайних радикальних дій, намагаючись насильницьким шляхом встановити “ісламський порядок”.

Фашизм, нацизм, радикальний комунізм, релігійний фанатизм, – незважаючи на приреченість цих ідеологічних течій, – є глобальною загрозою людству сьогодні, що підтвердила трагедія в США 11 вересня 2001 року та ставлення до неї представників цих політичних угруповань. **Сліпа віра вождям, ненависть, жорстокість в ім'я віри, ідеї, меті, застосування будь-яких антилюдських заходів боротьби** – ось неповний перелік їх основних рис. Вони разом складають сучасну світову терористичну мережу, переплітаються з міжнародним злочинним світом, тому їх недопустимо недооцінювати і не давати своєчасну відсіч, аж до повного знищення. Радикальні засоби боротьби, ортодоксальний фанатизм поєднують нацизм, фашизм, радикальний комунізм (сталінізм, маоїзм) та релігійний фундаменталізм, роблять їх головними ворогами людства.